

ANDRAŽ KOVAČ

Erazem Rotterdamski med sholastiko in humanizmom

UVODNA BESEDA

Znamenito delo Erazma Rotterdamskega Hvalnica Norosti je eno izmed temeljnih del evropskega humanizma in eno izmed najbolj znanih satiričnih del, za katero Mihail Bahtin trdi, da je končala latinsko smehovno literaturo srednjega veka na najvišji, renesančni stopnji¹. Glede na kritično naravo dela in na dejstvo, da je bilo med temeljnimi literarnimi deli preloma med srednjim in novim vekom, je tema, ki jo nameravam razdelati v pričujočem prispevku, odnos Erazma Rotterdamskega do srednjeveške sholastične filozofije in teologije ter to, kako se v njegovem odnosu do omenjene intelektualne smeri kaže prehod od srednjeveškega k humanističnemu intelektualcu. Omenjena tematika se mi zdi od vseh renesančnih osebnosti najpomembnejša prav pri Erazmu, ki s svojimi stališči še dandanes buri duhove. Nekateri, kot je Marko Uršič, avtor predgovora k slovenski izdaji Hvalnice Norosti iz leta 2010, ga opisujejo kot svobodni duh humanizma, katerega stališča bi lahko vodila do nove, univerzalne religije², drugi predgovor k isti izdaji Hvalnice Norosti, katerega avtor je

Aleš Bunta, pa označuje Erazmovo delo kot "rojstvo satire iz duha fundamentalizma"³.

Tradicionalna recepcija Erazma Rotterdamskega v slovenski historiografiji ne sledi nujno resničnosti njegovih stališč. Erazma pri nas namreč štejejo za predhodnika reformacije in Erazmov obraz se pojavlja tudi na naslovnici Trubarjeve Nove zaveze. O Hvalnici Norosti se je pisalo kot o delu, ki je osmešilo duhovno prevlado Cerkve in fevdalni red, ter se ga prikazovalo kot nekakšen simbol sekularnega humanizma.⁴

Zaradi takšnega prikazovanja Erazma Rotterdamskega kot simbola tistega humanizma, ki je pomenil skorajda dobesedno prekinitev s srednjim vekom in s tem tudi s Cerkvijo,⁵ se mi je zdel problem Erazmovega odnosa do sholastike zanimiv, kajti preko tega odnosa se bo dalo bolje razpravljati o Erazmovem mestu v kontinuiteti in diskontinuiteti med srednjim vekom in renesanso.

INTELEKTUALNI RAZVOJ ERAZMA ROTTERDAMSKEGA

Erazem Rotterdamski se je rodil med leti 1467 in 1469 kot nezakonski sin župnika in zdravnikove hčere. Šolal se je v šoli Gerarda

Grooteja v Deventerju, kjer se je seznanil z idejami gibanja *devotio moderna* oziroma bratovščine skupnega življenja. To je bilo gibanje, ki ga je ustanovil Gerard Groote in za katerega je bilo značilno preprosto, pozhrtvovalno in strpno krščanstvo, ki pa se ni oddaljevalo od pravovernosti⁶. Omenjeno gibanje je bilo ustanovljeno sredi 14. stoletja in se je precej razširilo v deželah severno od Alp⁷. Omenjena bratovščina je imela velik vpliv na Erazmovo dožemanje krščanstva, saj je ideje o večjem naslanjanju na evangelij in praktičnem udejanjanju krščanske etike pokazal tudi v drugih spisih, kot je npr. *Pareklesis*, spodbuda k študiju krščanske filozofije⁸. Erazem se je kasneje, kljub oklevanju, delno zaradi pritiskov skrbnikov, deloma pa tudi, ker so mu določeni prijatelji pokazali svetlo plat samostanskega življenja, pridružil avguštinskemu samostanu v Steynu, kjer je opravil zaobljube leta 1488. V samostanu v Steynu je Erazem našel precej intelektualne svobode ter dostop do nekaterih klasičnih antičnih del, imel pa se je priložnost tudi družiti z drugimi izobraženimi možmi⁹.

Erazem samostanskega življenja na splošno ni preveč maral in je okoli leta 1492 vstopil v službo cambraijskega škofa ter si izposloval študijski odhod v Pariz, kjer je že zelo zgodaj začutil odpor do prevladujočih sholastičnih ortodoksij¹⁰. Z odhodom v Pariz je prišel v enega od centrov takratnega krščanskega sveta. Tam so se bili sholastični "boji" med tomisti in skotisti, skupaj imenovani starimi, in novimi oz. modernisti, ki so sledili Ochamu in Buridanu. V tem času so "sekularne" univerze, kot sta bili Sorbona in Navarra, prevzemale primat nad zahajajočimi teološkimi fakultetami dominikancev in frančiškancev. Toda kljub vsemu tradicionalizmu so v Pariz prispale tudi humanistične ideje. Med pariškimi humanisti so bili Girolamo Balbi, Robert Gaguin in posebej Jacques Lefèvre d'Étaples. Poleg tega je bil na univerzi še živ spomin na bivšega kanclerja Jeana Gersona¹¹. V Parizu je prav tako bilo mnogo gibanj, ki so bila usmerjena k reformi Cerkve¹². Erazem

je univerzo imel za togo, v tem času pa ga je pestila tudi materialna beda in si je pomagal s poučevanjem mlajših angleških in nemških študentov. Kasneje mu je uspelo navezati stike s pomembnima humanistoma tedanjega Pariza, Robertom Gauginijem in Faustom Andrelinijem¹³.

Drugo pomembno obdobje v Erazmovem intelektualnem razvoju je bil njegov prvi obisk Anglije leta 1499. V Angliji je Erazem obiskal Oxford, ki ga ni preveč navdušil, je pa bilo toliko pomembnejše njegovo poznanstvo z Johnom Coletom. Slednjije je poznal Platona, Plotina in cerkvene očete ter je bil nasploh zanimiv mislec, ki je združeval poglobljeno razumevanje Nove zaveze, zlasti pavlinske teologije, z bogoslovjem patrističnega izročila in sodobnimi spekulacijami florentinskih platonikov¹⁴. Na svojem prvem potovanju v Anglijo se je Erazem spoprijateljil še s Thomasom Moorom, ki mu je kasneje posvetil svoje najbolj znano delo, *Hvalnico Norosti*. Po potovanju se je Erazem vrnil na celino in pričel z življenjem potujočega učenjaka.

SHOLASTIKA IN HUMANIZEM V ČASU ERAZMA

Zaradi interpretacije Erazmove kritike sholastične filozofije v *Hvalnici Norosti* je dobro poznati tudi odnose med sholastiko in humanizmom v njegovem času. Omenjeni stiki niso bili zmeraj enotni, ker sta humanizem in sholastika ponekod "sobivala", ponekod pa so se dogajali tudi intelektualni konflikti. Humanistični odpor do sholastike se je najbolj radikalno pokazal v anonimnih Pismih mračnjakov. Vendar je potrebno vzeti na znanje, da popolnega preloma med renesančno in srednjeveško kulturo ni bilo. Omenjeno razlikovanje se je uveljavilo šele po letu 1860, ko je izšla knjiga Jacoba Burckhardta *Renesančna kultura v Italiji*. Takšno razlikovanje predpostavlja, da sta bila srednji vek in renesansa dve popolnoma ločeni zgodovinski obdobji z različnim navdihom¹⁵. A ostaja dejstvo, da so sami humanisti imeli

sebe za nekaj novega, svetlega po dolgem temnem obdobju, ki so ga prav sami poimenovali srednji vek. Toda kultura Evrope v 14. in 15. stoletju je bila še zmeraj izrazito srednjeveška. Rojevali so se novi slogi gotske arhitekture, pisali so se novi viteški romani in tudi sholastična filozofija omenjenega obdobja je z Dunsom Skotom in Ochamom razvijala nove smeri¹⁶.

Odpor do sholastike v ožjem pomenu se je razvijal že znotraj samega srednjega veka. Primer je lik Rogerja Bacona. Slednji je v trinajstem stoletju pričel že z mnogimi humanističnimi idejami. Sentence Petra Lombarda, komentarje k njim in sume sholastikov, kot sta Albert Veliki in Tomaž Akvinski, je vse prej kot cenil. Bacon se je pri svojih delih vračal k sv. Avguštinu in spodbujal k učenju grščine in arabščine, da bomo lahko pravilno brali znanstvena in filozofska dela¹⁷. Kritiziral je zadnje latinske prevode Aristotela in spodbujal celo k branju Svetega pisma v izvirniku. Poleg tega je preko teološko-filozofske misli sv. Avguština sprejel mnogo vplivov platonizma. Bacon se je približal samemu duhu humanizma in renesanse tudi s svojim podpiranjem znanosti, ko je pravilno napovedal mnoge iznajdbe daljne prihodnosti, kot so letala, potapljanje, hitra prevozna sredstva itd.¹⁸ Toda Bacon je bil v svojem času precej osamljen primer. Pravi približek humanističnega duha znotraj srednjeveške filozofije pa predstavljata tako imenovani "antiintelektualizem" in njegova predhodnica, ti. nemška dominikanska mistika.

Slednja se je razvila v 13. stoletju in njen vodilni predstavnik je bil Mojster Eckhart, ki je bil slušatelj sv. Alberta, a vendar preveč neodvisen, da bi ga lahko imenovali učenec. Če je bil sv. Albert pod močnim vplivom novoplatonizma, ga je krščanski čut zadrževal, da ni izpeljal nekaterih njegovih skrajnejših posledic, Mojster Eckhart pa omenjenih zadržkov ni imel¹⁹. Toda njegov mysticism je očaral večino duhov šele proti koncu srednjega veka. Leta 1449 je kardinal Nikolaj Kuzanski, ki je bil tudi avtor zadnje velike

sholastične sume srednjega veka, branil Eckharta, napadal aristotelizem in zagovarjal "učeno nevednost". Drugi podobno velik duh tega časa je bil že omenjeni Jean Gerson.²⁰

Sholastiko in njene spore s humanisti je potrebno razumeti v pravem kontekstu in ovrednotiti, zaradi česa so ti spori nastali in kaj so pomenili. O sporih med humanizmom in sholastiko na območju tako imenovanega severnega humanizma se mnogi ne strinjajo, ali je bil to spor rivalskih kultur ali izolirani spori, ter ali so bile to vpljudne diskusije ali kulturne vojne. Je pa gotovo, da je humanizem z besedilno kritiko in napadom na dialektiko predstavil velik odpor proti srednjeveški intelektualni tradiciji²¹. Pri antiintelektualizmu poznega srednjega veka in pri Rogerju Baconu so se zarisale mnoge prvine humanizma, toda niso se bile sposobne razviti in uveljaviti do potrebne mere.

Proti koncu srednjega veka je sholastika začela "propadati", čeprav so se pojavljali novi poskusi rešitve, kot je bil npr. že omenjeni Nikolaj Kuzanski, ki si je prizadeval, da bi nove potrebe združil s tradicijo, a je kljub takšnim poskusom sholastika uvenela.²² Preporod filologije in ponovno odkritje mnogih antičnih in patrističnih tekstov omogočita humanistom, da začnejo "boj" s sholastiki. Pomembno je tudi povedati, da sam humanizem ni imel ne kapacitete ne ambicije, da bi popolnoma zamenjal sholastično intelektualno kulturo.²³ Tako je humanizem sploh v zgodnejšem obdobju celo mirno soobstajal s sholastiko. Dante, za katerega pravijo, da je skupaj s Petrarko prebudil predrenesančnega humanističnega duha, je v svoja nebesa uvrstil najbolj znanega sholastičnega filozofa Tomaža Akvinskega, Federico iz Urbina pa je zraven podob antičnih figur, Danteja in Petrarko dal naslikati tudi podobo Dunska Skota²⁴ in Tomaža Akvinskega. To je eden izmed dokazov, da prezir do sholastike, kakršnega so kazali Valla, Bruni in Petrarka, ni bil pogost med humanisti.²⁵ Tudi Ficino je visoko cenil Tomaža Akvinskega in, čeprav ga ni štel za platonika, je v svojo Platonsko

Teologijo uvrstil odlomke iz njegove Sume proti poganom.²⁶

Spor med sholastiki in humanisti je kljub vsemu nastal. Pri tem je nujno omeniti, da ideja o tem, da bi renesančni svet ustvaril novo filozofijo, ki bi nadomestila umirajočo sholastiko, ni več veljavna. Spori so bili deloma posledica želje humanistov, da bi reformirali študije svobodnih umetnosti. Spor se je še pomembneje razvil glede metode. Humanisti so namreč prisegali na filološko, jezikovno kritiko tekstov in pomenov besed v njih, medtem ko so sholastiki prisegali na že uveljavljeno, razumsko dialektiko, izhajajočo iz Aristostela.²⁷ Humanizem je tako v duhu poznosrednjeveškega novoplatonizma in misticizma zavrnil srednjeveško kulturo, toda ne v celoti, temveč zgolj njeno zadnjo stopnjo, sholastični aristotelizem, medtem ko je zgodnji srednji vek ostal pomemben vir navdiha²⁸.

HVALNICA NOROSTI

Erazmova Hvalnica Norosti je njegovo najbolj znano delo. Napisal jo je v letih 1509-1510 kot darilo prijatelju, angleškemu humanistu Thomasu Moru, in je bila prvič natisnjena leta 1511. Erazma je na misel o knjigi pripeljal Morov priimek, ki je blizu grški besedi za norost, moria²⁹. Je pa prisotna tudi teza, da je Erazma na misel o hvalnici norosti napeljala tudi Morova žena lady Alice, ki ni marala Morovih pretirano pametnih prijateljev, Morus et Moria³⁰. Hvalnica Norosti je bila v svojem času izredno priljubljeno delo in je bila med letoma 1511 in 1536 natisnjena v šestintridesetih latinskih izdajah in bila prevedena v češčino, francoščino in nemščino. Leta 1520 so na wittenberški univerzi so o Hvalnici Norosti tudi predavali, kar je bil velik uspeh glede na dejstvo, da je bil Erazem takrat še živ³¹.

Pri Hvalnici Norosti je zanimivo to, da je Erazem sam nikoli ni štel med svoja resna dela in je o njej govoril kot o neumni mali knjižici in počitniškem pisanju.³² Erazem v

predgovoru (oziroma posvetilu Tomažu Moru) napiše:

*"Če bo kdo ob branju Hvalnice zagnal krik, da ga žalim, bo izdal le svojo slabo vest ali vsaj strah. Se pa že sv. Hieronim v tem žanru vse drugače izraža kakor pa jaz, veliko svobodneje in pikreje, ko pogosto niti imenom ne prizanese! Jaz imena načeloma opuščam, poleg tega pa je moj slog tako umerjen, da bo razumni bralec zlahka uvidel, da mi je bilo bolj do kratkočasje kakor zajedljivosti."*³³

Omenjeni citat iz Erazmovega posvetila Moru je prej kot ne poskus obrambe svojega dela pred nesmiselnimi obtožbami, ki so se tudi zgodile. Sicer pa omenjeni citat kaže na še eno pomembno lastnost Erazma, in sicer globoko spoštovanje do "krščanske antike" oz. filozofije in teologije iz časa cerkvenih očetov, med katere je spadal tudi zgoraj omenjeni sveti Hieronim. Hvalnica Norosti se je poleg Hieronima zgledovala tudi po rimskem satiriku Lukianu, ki ga je Erazem prevajal skupaj s Tomažem Morom.

Je pa Hvalnica Norosti kljub temu, da je satirično delo, in kljub temu, da ga je avtor sam oznanil za neumno, precej resnejše besedilo delo oziroma besedilo z resnim podtonom, ki je v skladu z Erazmovimi hotenji po duhovni prenovi katolištva.

NOROST V HVALNICI NOROSTI TER KRITIKA INTELEKTUALCEV IN SHOLASTIKOV

Zaradi satirične narave dela samega je nujno potrebno zapisati kaj o sami naravi norosti v hvalnici, kajti norost ima lahko več različnih pomenov, ki jih razlikuje tudi Erazmova Norost, ko časti samo sebe. Najprej velja omeniti, da Erazmova Norost izhaja iz teologije sv. Pavla, in sicer njegovega izreka, mi smo tepci zavoljo Kristusa. Pri čemer gre za skorajda platonsko zavrnitev sveta in njegovih kriterijev, to je namreč duhovna modrost kristjana, ki išče cilj onkraj materialnega sveta³⁴. Ta podoba norosti je najbrž tudi navdihnila Erazma samega k

pisanju njegove najbolj znane knjige in je bila v skladu s pred-renesančnim, srednjeveškim zavračanjem pretirano racionalne sholastike. Je pa Erazmova norost tudi v hvalnici precej kompleksnejša v svojih podobah.

Norost se v Hvalnici predstavi s samohvalo, sama podoba hvalnice norosti je namreč slavospev norosti, ki ga Norost poje sama sebi. Hkrati namreč satirično označuje kot nore tiste stvari, ki so se zdele nore Erazmu, kot deloma tudi "slavi" že prej omenjeno krščansko "norost". Medtem tudi hvalnica sama deli norost na "pozitivno" in negativno" norost. Sama se Norost namreč opiše kot delivka dobrin, ki ji pravijo Latinci Stultitia, Grki Moria.³⁵ Hvalnica pozna še drugo norost, furio, ki jo Erazmova norost izrazito zavrne:

*"Potemtakem je treba razločevati dvoje vrst blaznosti: eno pošiljajo strašne maščevalke Furie iz pekla, ko spuščajo svojo kačjo zalego na svet in zbujajo v človeških srcih vneto za vojno ali nenasitno željo po zlatu ali sramotno in protinaturno ljubezen ali očetomor, bogokletstvo ali kako drugo podobno kugo, ali kadar preganjajo grešnika, ki ga peče vest, z baklami strahov in besov."*³⁶

Erazmova norost je tudi poosebljena, in sicer že sama oblika njene poosebitve kaže na Erazmovo izrazito krščansko usmerjenost ter njegovo navdušenje nad antiko.

*"Erazmova norost se predstavlja kot poganska boginja Stultitia³⁷, ki je poosebitev norosti "naravnega" človeka, ko pa govori o norosti življenja za stvari duha, govori kot predstavnica krščanske norosti ali "moria", ki jo je slavil sv. Pavel."*³⁸

Erazmova norost v delu hvali samo sebe in na začetku svoje predstavitve pove, da je ona prinašalka "vsega dobrega", kljub temu, da ves svet o njej slabo govori. Najverjetneje pa je potrebno omeniti, da pri Erazmu kot človeku, ki je izrazito spoštoval "krščansko antiko", prevladuje moria, kar se morda kaže v naslednjem citatu, saj Norost razveseljuje tudi Boga.

"Naj govori svet o meni, kar hoče – zakaj ni mi neznano, na kako slabem glasu je Neumnost tudi pri največjih bedakih -, vendar sem jaz, jaz,

pravim, edino bitje, ki s svojo močjo razveseljuje boga in človeka".³⁹

Govor Norosti je brez dvoma satiričen in kot takega ga je potrebno tudi interpretirati, toda kljub vsemu je Erazem govoril o naravi človeka, ki bi lahko bila v skladu z norostjo tudi v njegovem delu *Enchiridion militis Christiani* (1503), v katerem je Erazem pokazal svoja osnovna prepričanja o naravi človeka in krščanskega življenja. Tam je namreč zapisal:

*"Platon postavlja dve duši v enega človeka, sv. Pavel dva človeka v istem človeku, tako združena, da nikakor ne moreta biti ločena eden od drugega, tako v nebesih ali v peklu, toda tudi tako različna, da je smrt enega življenje drugega. Sam mislim, da je to smisel tega, kar je napisal Korinčanom. "Prvi človek je bil ustvarjen kot živeča duša, zadnji Adam, duh, ki daje življenje. Toda duhovni del ni bil prvi, temveč fizični. Potem je prišlo to, kar je duša. Prvi človek je bil od zemlje, zemeljski, drugi od nebes, nebeški."*⁴⁰

Ravno pomen norosti pri doseganju, nebeškega, duhovnega je ključna točka Erazmove norosti in se pojavlja tudi v knjigi *Hoja Za Kristusom*, ki ima veliko skupnega z *Bratovščino skupnega življenja* oz. *Devotio moderna*, katere pripadnik je bil mladi Erazem. Naslednji citat kaže na marsikatero skupno točko z Erazmovo filozofijo:

*"Če hočeš živeti duhovno življenje, moraš biti nespameten zaradi Kristusa."*⁴¹

In ravno knjiga *Hoja za Kristusom* je tista, ki najbolj pooseblja odmik od pretirano "racionalne" sholastike poznega srednjega veka, in skupnih točk z določenimi pogledi Erazma le ni tako malo.

KRITIKA FILOZOFIJE IN SHOLASTIKE V HVALNICI NOROSTI

Hvalnica Norosti je sama polna sočnih citatov na račun marsikaterega družbenega dejstva v Erazmovem času, in sicer tudi ostalih intelektualcev in sholastikov, v spor, s katerimi je Erazem prišel že v času svojega študija v Parizu.⁴² Primer je naslednji citat,

v katerem Erazem precej satirično povzame stanje univerz in sholastike v svojem času:

*"Zakaj obšla me je volja, da prevzamem za nekaj časa pri vas vlogo učitelja, pa ne iz rodu tistih, ki tlačijo dandanes učenčkom pusto žaganico v glave ter jih učijo vztrajnosti v pričkanju, ki je bolj trmasta od ženske, zgledovati se hočem marveč po starih, ki so se raje imenovali sofisti, da so se izognili zloglasnemu vzdevku modrih."*⁴³

Ravno tako imenovano "pričkanje" je bilo eden od razlogov posmeha sholastikom s strani humanistov. Humanisti so se namreč s svojim dajanjem prednosti filologiji in umetnosti precej oddaljili od dialektične metode⁴⁴. Navezanost sholastikov na dialektiko in dialektično metodo dobro povzema citat znanega sholastika Petra Hispanusa, ki je dejal:

*"Dialektika je umetnost umetnosti, znanost znanosti ter vsebuje pot do načel vseh predmetov predmetnika".*⁴⁵

Takšen primaren odnos do dialektike ni bil preveč po godu humanistom že zaradi tega, ker so se sami precej bolj ukvarjali s filološko kritiko besedil. Primeri so že Erazmov prevod Biblije ali na drugi strani Vallov traktat o Konstantinovi darovnici itd. Ravno zaradi tega, in dejstva, da je večina humanistov študirala zgolj jezike in imela končano prvo stopnjo, torej bakalavreat, so sholastiki posmehljivo gledali na humaniste kot na navadne gramatike in retorike.⁴⁶ Erazem pa je še na eni točki pokazal odkrit posmeh do sholastične "preciznosti":

*"Modri se zateka k bukvam starim ter si polni glavo z dlakočepskimi pretankostmi, bedak pa stoji z obema nogama v svetu, gleda stvarjem naravnost v oči ter si tako, če kaj vem, nabira resničnih izkušenj."*⁴⁷

Erazem se sholastikov dotakne tudi, ko Norost našteva samoljubnosti narodov in omeni, da se Škoti radi ponašajo z bistro dialektiko, Parižani pa mislijo, da imajo monopol nad teološko znanostjo⁴⁸. Kar ponovno kaže vsaj na ironičen odnos do sholastične dialektike, če že ne posmeha. Prav tako se Erazem norčuje iz vprašanj, ki so jih v svojih delih načenjali sholastiki:

*"Za take je treba drugačnih vprašanj, da se zdramijo, recimo tele vrste: ali potrebuje Bog določen čas, da kaj ustvari? Ali je v Kristusu več ko eno sinstvo? Ali je mogoče domnevati, da Bog oče sovraži Sina? Ali bi bil Bog mogel prevzeti podobo ženske ali hudiča ali osla ali buče ali kremenca? Kako bi v tem primeru buča oznanjala božjo besedo, delala čudeže in bila križana? Kaj bi bil posvetil Peter, da je posvečal v trenutku, ko je Kristusovo telo viselo na križu?"*⁴⁹

Ko je govora o takšnih vprašanjih, Erazem svojo satiro takoj obrne na račun najbolj znanih sholastikov srednjega veka in njihovih učencev:

*"Te tanke tančice pa še tanje precejajo metode sholastičnih sekt: zakaj laže je najti pot iz labirinta kakor izmotati se skozi blodnjake realistov, nominalistov, tomistov, albertistov, okhamistov, skotistov, da imenujem samo najvažnejše. Njih učenost je tako težka, da bi bil po mojem apostolom potreben drugi sv. Duh, če bi morali razpravljati o teh rečeh z današnjih rodov teologov."*⁵⁰

Tako Erazem pokaže na mnoge šole sholastikov, ki so sledile Tomažu Akvinskemu, sv. Albertu, Williamu Ockhamu ali Dunsu Skotu. Sploh William Ockham, ki je bil utemeljitelj poznosholatičnega nominalizma, in Duns Scot, ki je bil imenovan "doctor subtilis" in je bil tankoumni učitelj ter zagovornik prednosti volje pred razumom, sta bila priljubljeni tarči humanističnega posmeha.⁵¹ Erazem kasneje tudi navede piker citat, da so apostoli poudarjali nauk o milosti in niso delali razlike med tem, kaj je gratia gratis data in kaj gratia gratificans, in spodbujali k dobrim delom, pri čemer niso ločili, kaj je opus, opus operans in opus operatus. Greh zaničujejo, niso pa sposobni dati znanstvene definicije o tem. Manjkala jim je pač šola skotistov.⁵² Erazem tako ponovno napada detajle sholastičnih razprav, ki so po njegovem nepotrebne s stališča vere. Erazem je tudi trdil, da se je dialektična metoda akademskih teologov usmerila predvsem v trivialna, nejasna vprašanja z malo ali nič vrednosti za Cerkev⁵³. Tako se tudi pokaže, da Erazem ni nasprotoval sholastiki

zaradi njenega nauka, temveč zaradi težišča in metod.

Prav tako je Erazem na drugi strani opozoril na aroganco mnogih sholastikov: *"Apostoli so poznali Jezusovo mater, a kateri je tako filozofsko kakor naši teologi dokazal, da je bila obvarovana izvirnega greha?"*⁵⁴

Omenjena aroganca sholastikov in takratnih profesorjev je v mnogih primerih posledica dejstva, da je bil v poznem srednjem veku položaj profesorja podoben položaju plemiča, saj je postal profesor skoraj deden položaj. Profesorji so nosili dolge halje, lisaste čepice, hermelinov kožušček okoli vratu in na rokah dolge rokavice, ki so bile v srednjem veku simbol moči. Med drugim so se doktorska slavlja začela kosati s plemiškimi in statut v Bologni je določal, da morajo rektorji živeti po plemiških navadah (*vie nobile*) in magister postane že skoraj ekvivalent naziva dominus.⁵⁵ Erazem se ponorčuje tudi iz omenjenega pojava, ko zapiše, le kdo bi si drznil zamenjati besedi in reči noster magister, namesto magister noster.⁵⁶

Kritika sholastike je tako v Hvalnici Norosti precej ostra in satirična, vendar je potrebno upoštevati satirično naravo dela in celotno Erazmovo kritiko sholastike pogledati v luči tako časa, v katerem je pisal in živel, kot tudi njegovih ostalih del.

ERAZMOVA KRITIKA SHOLASTIKE V ŠIRŠEM KONTEKSTU

Hvalnica Norosti, četudi je njegovo najbolj znano delo, pa ne spada med tista dela, ki jih je Erazem imel za svoja temeljna, temveč jo je označeval za malo neumno knjižico, kot sem že omenil. Njegovo kritiko sholastike, ali česar koli drugega, je tako razbirati zgolj iz Hvalnice Norosti precej nesmiselno, četudi je to njegovo najbolj znano delo. Zato je najprej potrebno poznati odnose med sholastiko in humanizmom v času Erazma ter seveda tudi njegova druga dela. Erazmova kritika sholastike v Hvalnici tako kaže ostro sliko, toda s stališča vernega kristjana oz. katoličana. Je pa

vseeno dobro imeti pred očmi, da se je Erazem v svoji satiri dotaknil tudi humanizma, četudi mu je sam pripadal. Primer je naslednji citat.

*"Zdi se mi namreč prikladno, da tudi s te strani posnemam sodobne retorje, ki se imajo naravnost za bogove, če naj se kot pijavke postavljajo z dvojnim jezikom, in si domišljajo, da je kdo ve kako imenitno, če potresajo latinske tekste z grškimi rozinami, da gledajo iz njih kakor rezine iz kolača, čeprav nimajo tukaj kaj iskati. In če so v zadregi za tuje izraze, izbrskajo iz kakšne plesnive knjižure štiri ali pet rekel, s katerimi mečejo bralcem pesek v oči, tako da imajo tisti, ki razumejo, čedalje večji rešpekt pred svojim znanjem, drugi pa, ki pisca ne razumejo, ga prav zato tem bolj občudujejo, čim manj vedo, kaj berejo. Zakaj naši ljudje nahajajo prav v tem nemajhen užitek, da pojejo hvalo ravno stvarjem, ki so jim najbolj tuje."*⁵⁷

Čeprav se zgoraj napisani citat ne nanaša neposredno na humanizem, je zelo verjetno, da je Erazem imel v mislih precejšnje število tedanjih humanistov. Že samo omenjanje retorike in filologije kaže na humaniste. Retorika in filologija sta bili namreč vedi humanistov, ki sta se zoperstavili dvojici sholastika-dialektika.⁵⁸ Tako je Erazem kritiziral humanistično navado vstavljanja grških besed v latinske tekste in navdušenje nad antičnimi pregovori in reki, četudi je oboje tudi sam počel. Omenjeni citat sicer nima pretirane zveze s sholastiko, a sem ga pa navedel zaradi tega, da se pokaže Erazmova ironija, ki je obsegala tudi njegovo miselno smer, in obseg njegove kritike je pomemben za interpretacijo kritike sholastike.

Je pa Erazem tudi v svojem delu Paraklesis⁵⁹, spodbudi k študiju krščanske filozofije, izrazil svoja mnenja tako o sholastiki kot o svojem pogledu na krščansko misel nasploh. V Paraklesis Erazem zapiše:

"Poleg tega, da nauki filozofov obljublajo lažno srečo, zaradi težavnosti svojih predpisov hromijo miselno življenje množic, ta (sc. Kristusova filozofija) pa je prilagojena vsem ljudem brez razlike: usmiljeno se podvrže otrokom in se jim prilagodi na njihov način, hrani jih z mlekom,

*nosi, greje in skrbi zanje; dela prav vse, dokler ne odrastemo v Kristusu."*⁶⁰

Tako Erazem kaže na zavračanje zapletene, "gotsko sofisticirane" sholastike v prid preprostemu dojemanju krščanstva, kar pove v še enem zanimivem citatu z omenjanjem sholastičnih filozofov in njihove pretanjenosti:

*"Kar drugi hočejo pripisovati Albertu Velikemu, Aleksandru, Tomažu, Egidiju, Rihardu in Okamu,⁶¹ je po mojem mnenju stvar njihove svobodne presoje. Nočem namreč zmanjševati slave kateregakoli človeka niti se bojevati z vkoreninjenimi človeškimi prizadevanji. A vendar, najsi so ta prizadevanja še tako učena, še tako tenkočutna, še tako serafska, priznati moramo, da so od vsega najbolj gotovi sveti spisi. Pavel hoče, naj presojamo preroške duhove, ali so iz Boga (1 Kor 14, 29, prim. 1 Jn 4, 1); Avguštin, ki je razsodno bral najrazličnejše knjige vseh mogočih pisateljev, od bralcev tudi za svoje spise ne zahteva večje prizanesljivosti."*⁶²

Erazem tako ponovno tudi v resnem spisu zavrne tako sholastično metodo kot njeno pomembnost za krščanski svet kot tak. Zapiše tudi, da sicer občuduje pronicljivost Skota in celo časti svetost Tomaža, toda opozori, da pri njih ne najde česar podobnega kot pri sv. Janezu, ki je iz presvetega srca, ter se vpraša, zakaj vsi ne filozofiramo v šoli o teh tako velikih piscih⁶³. Na omenjeni način Erazem tudi spodbuja k vrnitvi k Bibliji pri krščanstvu, čeprav je še zmeraj daleč od Lutrove doktrine "sola Scriptura". V vsem tem se tudi vidi podoben duh kot pri Lorenzu Valli in drugem velikanu severnega humanizma Lefevru D'Eraplesu, za katerega je pravo teologijo poosebljal sv. Pavel, ki ne govori kot prazen in domišljav filozof, za razliko od metafizike z nerodnimi pojmi, ki bi jih bilo bolje opustiti, saj preprečujejo, da bi boljše spoznali stvari.⁶⁴

Pri tem se pokaže narava humanizma kot dediča antiintelektualizma poznega srednjega veka. Humanist je namreč bolj literat kot znanstvenik in bolj veren kot racionalen.⁶⁵ Učena nevednost je tako nekaj, kar veje iz Erazmovega odnosa do sholastike. Erazmova verska misel, ki jo kaže Parakleza,

je spet izredno blizu Hoji za Kristusom, že omenjeni knjigi, ki je bila "klasika" literature "antiintelektualizma", in sicer: *"Kaj ti pomaga učeno razpravljati o presveti Trojici, ako nimaš ponižnosti, brez katere ne moreš ugajati presveti Trojici."*⁶⁶

Erazem gre pri svojem zavračanju sholastike in srednjeveških intelektualcev še dlje, saj zapiše v Hvalnici citate, ki so že blizu ideji o dobrem divjaku, ki jo bo več kot dve stoletji kasneje utemeljil Jean-Jacques Rousseau, in sicer:

*"V zlati dobi je živel človek brez orožja znanosti, preprosto, kakor ga je vodil naravni nagon. Kakšna potreba je bila takrat po gramatiki ko je vse govorilo isti jezik in beseda ni rabila za drugo, kot da so se ljudje razumeli med seboj? Kaj je bilo treba med seboj? Kaj je bilo treba dialektike, ko se še niso kresali duhovi raznorodnih idej? Kam tedaj z retoriko, ko ni še nihče nikogar klical pred sodnika? Čemu bi bila zakonodaja, ko ni bilo pokvarjenih nravi, iz katerih brez dvoma izvirajo dobri zakoni? Ljudje so bili poleg tega preveč pobožni, da bi bili z brezbožno radovednostjo preiskovali skrivnosti narave, merili zvezdam pota in učinke ter odgrinjali nevidne vzroke stvarnega sveta, imeli so za greh, če bi bil umrljivi človek segal po modrosti čez ozke meje svoje usode. Da bi bili pa celo razglabljal, kaj je onkraj nebes, ta blaznosti jim niti na misel ni prihajala. Ko pa je sijaj zlate dobe začel polagoma temneti, so škodoželjni demoni, kakor sem rekla, izumili vede in znanosti. Te so bile sprva redke in so imele malo izvedencev, pozneje pa je pridodala praznovernost Kaldejcev in lahkotna ustvarjalnost Grkov brez števila novih, razpasle so se v pravo duševno nadlogo, čeprav je že gramatika sama več ko dovolj za trajno mučilnico življenja."*⁶⁷

Tako lahko vidimo, da je Erazmova kritika sholastike predvsem izhajala iz močne religioznosti in ne iz zavračanja krščanstva. Erazem se je namreč zoperstavil tudi pretiranemu navdušenju nad poganskim Rimom in leta 1528 izdal satirični dialog Ciceronianus, v katerem se je ponorčeval iz humanistov, ki so se po njegovem mnenju pretirano navduševali nad poganskim Rimom, in s tem zavrnil

rimске humaniste. Je pa Erazem vseeno bil manj kritičen do sholastike, kot je bil do nekaterih pojavov renesanse, kot sta bila npr. okultizem in kabala. Leta 1518 je nekemu nemškemu kolegu namreč pisal: "*Talmud, kabala, tetragrammaton, Portae Lucis, vse to so prazne besede. Raje vidim, da je Kristus okužen s Skotom kot s temi neumnostmi.*" Erazem je poleg tega kritiziral ton Pisem mračnjakov, čeprav je leta 1516 podprl Reuchlina.⁶⁸ Tako mu ni šlo za odpravo sholastike in spekulativne filozofije, temveč predvsem za spremenjen poudarek in novo utemeljitev pri krščanski filozofiji⁶⁹, in ravno ta odnos je tisto, zaradi česar je Erazem tako kritiziral sholastiko in srednjeveško filozofijo, kot je iz nekaterih mislecev srednjega veka tudi črpal. In na očitke, da si zapira oči pred nepravilnostmi v Cerkv, kar je pomembno za našo temo, ker je bila sholastika nekakšen del Cerkve, je odgovoril: da to pač ni res, da vse predobro vidi zlorabe in pregrehe, ki jih je težko prenašati, da pa je tudi sam poln napak in grehov, ki jih mora prenašati Cerkve.⁷⁰

SKLEP

Erazmov položaj v njegovem času se tako še zmeraj izkazuje kot dvomljiv in ne tako lahek za razumevanje. Na eni strani je bil prevajalec Lukianovih satir in pisec komentarjev oziroma esejev k antičnim pregovorom. Na drugi strani je stal kritik vsega, kar se ni zdelo dovolj krščansko. Na eni strani je bil podpornik vrnitve k Bibliji in močno pravovernega krščanstva, a Lutra je prav tako zavrnil. Erazem je bil tako v svojem času sočasno zadnji srednjeveški filozof in nadhumanist. Njegov vpliv je bil precejšen tako na katolike kot na protestante in humaniste. Erazma so si kasneje poskušali lastiti tako razsvetlenci kot Katoliška cerkev. A vendar je po mojem mnenju Erazma možno razumeti zgolj, če ga upoštevamo v kontekstu njegovega časa, v miselnih smereh, kot so devotio moderna, bratovščine skupnega življenja, antiintelektualizem poznega srednjega veka

in humanistično ponovno odkritje krščanske antike oz. patristike ter Platona. Erazem je miselno v isti sapi tipičen platonsko navdahnjen humanist, toda še bolj veren katoličan. Je pa njegova misel v njegovem času skoraj brez primerjave, tako po vsebini, kot vplivu in obliki. Erazem je bil hkrati pobožen katoličan, tipičen predstavnik poznega srednjega veka, na drugi strani pa pravi humanist, filolog, literat, izobraženec in satirik. Njegova osebnost sama je tako v mnogočem simbol intelektualnih tokov njegove dobe.

LITERATURA:

- Rotterdamski, Erazem (2010): Hvalnica Norosti ; Tožba Miru ; O svobodni volji. Ljubljana, Studia Humanitatis
- Kocijančič, Gorazd (1996): Posredovanja, Celje, Mohorjeva družba
- Armand A. Maurer (2001): Srednjeveška filozofija zahoda, Celje, Mohorjeva Družba
- Burke, Peter (2004): Evropska renesansa, Ljubljana, *cf.
- Le Goff, Jacques (1998): Intelektualci v srednjem veku, Ljubljana, Študentska Založba
- Huizinga, Johan (1957): Erasmus and the age of reformation, New York, Harper Torchbooks
- Olin, John C. (1979): Six essays on Erasmus and a translation of Erasmus letter' to Carondelet, New York, Fordham University Press
- Kempčan, Tomaž (1994): Hoja za Kristusom, Celovec, Mohorjeva družba
- Nauert, Charles G. (1998): Humanism as Method: Roots of Conflict with the Scholastics, The Sixteenth Century Journal, letnik 29, številka 2, strani 427-238,
- Gregorian Christian, Lynda (1971): The Metamorphoses of Erasmus "Folly", Journal of the History of Ideas, letnik 32, številka 2(apr.- jun., 1971), strani 289-294,

1. M. Uršič, Erazem: Svobodni duh humanizma, str. 12, v: E. Rotterdamski, Hvalnica Norosti, Ljubljana 2010.
2. Ibid, str. 17.
3. A. Bunta, Drugo rojstvo satire iz duha fundamentalizma, str. 289, v: E. Rotterdamski, Hvalnica Norosti, Ljubljana 2010.
4. G. Kocijančič, Posredovanja, Celje 1996, str. 268.
5. Glede na dejstvo, da je bil srednji vek v znamenju duhovne prevlade Cerkve, je humanizem mnogokrat razumljen kot bistven prelom tudi s Cerkvijo.
6. Omeniti velja, da so bile razlike med bratovščino skupnega življenja in "uradno" cerkvijo bolj v občutenju in praksi čaščenja kot v doktrini. Katoliško pravovernost bratovščine so priznale tudi cerkvene oblasti (Huizinga, 1957, 6).
7. M. Uršič, Erazem, str. 8.

8. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 254–266. Na teh straneh je prevod Erazmovega spisa.
9. J. Huizinga, Erasmus and the age of reformation, New York 1957, str. 9–10.
10. A. Bunta, Drugo, str. 297.
11. Nekateri so knjigo Tomaža Kempčana, ki je bil tudi pripadnik Bratovščine Skupnega življenja, pripisovali Gersonu.
12. J. Huizinga, Erasmus, str. 14–15.
13. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 251.
14. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 251.
15. A. A. Maurer, Srednjeveška filozofija zahoda, Celje 2001, str. 339.
16. P. Burke, Evropska renesansa, Ljubljana 2004.
17. Filološka kritika besedil je drugače ena od temeljnih značilnosti humanizma.
18. A. A. Maurer, Srednjeveška, str. 141–147.
19. Ibid., str. 305.
20. J. Le Goff, Srednjeveška filozofija zahoda, Ljubljana 1998, 146–147.
21. C. G. Nauert, Humanism as Method: Roots of Conflict with the Scholastics, str. 427.
22. J. Le Goff, Intelktualci v srednjem veku, Ljubljana 1996, str. 160.
23. C. G. Nauert, Humanism, str. 428.
24. Duns Skot in njegovi nasledniki, tako imenovani skotisti, so bili med glavnimi tarčami humanističnega posmeha.
25. P. Burke, Evropska, str. 62.
26. A. A. Maurer, Srednjeveška, str. 343.
27. C. G. Nauert, Humanism, str. 430–431.
28. A. A. Maurer, Srednjeveška, str. 340.
29. M. Uršič, Erazem, str. 10–12.
30. A. Bunta, Rojstvo, str. 295.
31. P. Burke, Evropska, str. 130.
32. M. Uršič, Erazem, str. 11.
33. E. Rotterdamski, Hvalnica norosti, Ljubljana 2010, str. 34.
34. J. C. Olin, Six Essays on Erasmus, New York 1979, str. 52.
35. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 38.
36. Ibid., str. 72–73.
37. Latinska beseda za norost
38. L. Gregorian Christian, The Metamorphoses of Erasmus Folly, 1971, str. 289.
39. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 35.
40. L. Gregorian Christian, Metamorphosis, str. 289. Citat je Erazmovega dela: Enchiridion militis Christiani.
41. Tomaž Kempčan, Hoja za Kristusom, Celovec 1994, str. 34.
42. J. Huizinga, Erasmus, str. 14–17.
43. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 36.
44. Dialektiki so sholastiki prevzeli od Aristotela in je bila deležna precej kritike in posmeha humanistov ki so precej bolj čislali Platona. Erazem sam je namreč napisal celo knjigo Verska gostija, ki je variacija Platonovega Simpozija, le da krščanska agape prevladuje nad platonskim erosom.
45. C. G. Nauert, Humanism, str. 430.
46. C. G. Nauert, Humanism, str. 433–434.
47. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 60.
48. Ibid., str. 60.
49. Ibid., str. 96.
50. Ibid., str. 96.
51. M. Uršič, Hvalnica, str. 96. Navedek je iz opombe k Hvalnici Norosti.
52. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 98.
53. C. G. Nauert, Humanism, str. 431.
54. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 97.
55. J. Le Goff, Intelktualci, str. 138–139.
56. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 101.
57. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 39.
58. J. Le Goff, Intelktualci, str. 164.
59. Paraklesij je bil napisan kot predgovor k Erazmovemu prevodu Nove zaveze.
60. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 257–258. Citat je iz prevoda teksta Paraklesij, ki ga je v svojem delu objavil G. Kocijančič.
61. Mišljeni so sv. Albert Veliki, Aleksander Haleški, sv. Tomaž Akvinski, Egidij Rimski, Rihard iz Middletona in Viljem Ockkam.
62. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 263–264.
63. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 264. Ponovno citat iz prevoda Parakleze.
64. J. Le Goff, Intelktualci, str. 165.
65. Ibid., str. 164.
66. T. Kempčan, Hoja, str. 2.
67. E. Rotterdamski, Hvalnica, str. 67.
68. P. Burke, Evropska, 131.
69. G. Kocijančič, Posredovanja, str. 278.
70. Ibid., str. 253.